

Марина Герасько

БАТУРИНСЬКА ПОДОРОЖ І. М. ГОНЧАРА

У статті розглядається інформація про подорож відомого етнографа І. М. Гончара до Батурина. Описано деякі побутові речі, виявлені колекціонером у місцевих жителів. Досліджено спогади Гончара, записані в його подорожньому щоденнику.

Ключові слова: Батурин, І. М. Гончар, М. І. Шкляр, старовина, етнологія, експонати.

Батурин зі своєю самобутньою культурою завжди вабив до себе як істориків та краєзнавців, так і багатьох поціновувачів старовини. У кінці серпня на початку вересня 2017 року минув 51 рік відтоді, як колишню гетьманську столицю відвідав відомий український скульптор, графік, маляр, етнограф та колекціонер І. М. Гончар. Іван Макарович завчасно ретельно готувався до подорожі. Перед поїздкою він опрацював деякі історичні джерела з минувшини колишньої гетьманської столиці, а саме праці В. Різниченка «З минулого Батурина» та «На могилі придворного гетьманського лікаря Хоми Дусика біля Батурина», а також твір Б. Лепкого «Батурин: Історична повість» та ін. На даний час ці книги зберігаються в НЦНК «Музей Івана Гончара» у відділі «Меморіальна бібліотека І. М. Гончара». Також багато корисного про Батуринщину дослідник знайшов у книзі М. Костомарова «Мазепа та мазепинці»¹.

У своїх спогадах про поїздку до гетьманської столиці Іван Макарович згадував: «Після короткого огляду історичного Батурина мені хотілось більше затриматись в ньому з тим, щоб довідатись від старожилів Батурина про його культуру, етнографію, його долю, а також побувати в Батуринській церкві»². У містечку дослідник познайомився з завідувачем Батуринського музею М.І. Шкляром, який сприяв колекціонеру в пошуках експонатів у місцевих жителів³. У батуринців та жителів його околиць Івану Макаровичу вдалося відшукати кілька світлин, на яких зображено: молоду сім'ю (1905 р.); чоловіка та дівчину в місцевому національному вбранні (20-х рр. ХХ ст.); батуринське поле (поч. ХХ ст.); палац гетьмана К. Розумовського; будинок В. Кочубея; пам'ятник П. Прокоповича; учасників співочого гуртка (20-х рр. ХХ ст.). Саме цю світлину Івану Макаровичу подарували учасники аматорського драматичного співочого гуртка Батурина. Також в містечку етнограф виявив і придбав деякі речі народного мистецтва місцевого походження. Тут він познайомився з жінками Васью Домашенко, Лозовою, Пулинець та ін., які займалися домашнім ткацтвом. Вони виготовляли різні вироби, зокрема килими, рушники, скатерки, а особливо барвисті плахти. У своєму подорожньому щоденнику Гончар зазначав, що раніше в Батурині ткали теж «...полотно, прості рушники, плахти, рядна, постілки, хусточки простенькі та ліжники»⁴. Проте у науково-фондовому підрозділі НЦНК «Музей Івана Гончара» власне батуринських рушників ми не виявили, натомість тут зберігаються 3 рушники кін. ХІХ ст. з с. Сохачі Коропського р-ну, що неподалік Батурина.

Особливо Івана Макаровича захопило вбрання місцевих жителів, яке було «оригінальне і неповторне, але воно було разом з тим і національне – регіональне, що збагачувало вбрання загально українське своєю відмінністю»⁵. У щоденнику Іван Макарович також зазначав, що ним була придбана сорочка у Попок Варки Онисівни, яку вишивала її бабуся (100 років) за 5 крб.⁶ Ця сорочка й донині зберігається у

© Герасько Марина Олександрівна – кандидат історичних наук, завідувач відділу науково-просвітницької роботи Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

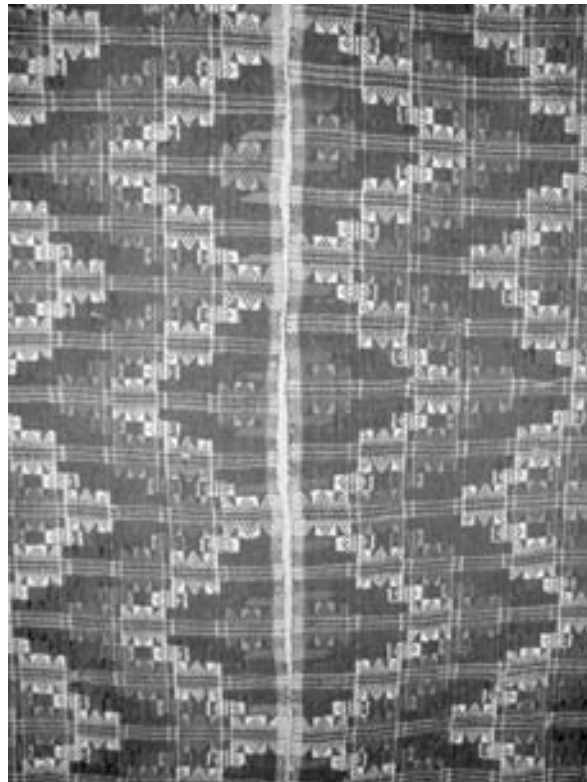
НЦНК «Музей Івана Гончара» у відділі «Тканина» під інв. № 11 КН 366. У інвентарній картці зазначено: «Сорочка жіноча кін. XIX ст., додільна, у дві пілки, розріз пазухи посередині, виріз шиї округлий, комір стоячий, вузенький, рукави уставкові, до пухликів, з ласткою, вузенькі чохла. Поділки не оздоблені. Уставки і верх рукавів густо зашиті зірочками – геометричний орнамент. Низ рукавів декорований геометризваними квіточками, розкиданими по полю. З анотації І. М. Гончара: ... придбана у Попок Варки Онисівни, вишивала її баба з м. Батурин... Розмір 113 x 165 x 152. Фабричне полотно, ручне пошиття, червона і чорна заплоч, коса (лічильна) гладь, стебельчатий шов».

Також у секторі «Тканина» зберігається плахта-«зірчатка» (див. фото № 1), повна, тканна. XIX ст. На вишневому тлі у кратках виткано

8-пелюсткові зірки білого, жовтого, зеленого та вишневого кольорів. Пілки зшиті плахтовим швом. Краї обшиті петельковим швом. Стан збереження: дуже зношена, штопана, випадки тканини. Матеріал та техніка: вовна, бавовна, перебірне тkania, плахтовий та петельковий шов. Як зазначено у власноруч заповненій І. Гончарем супровідній записці – «придбана в Батурині. Подарунок священника».

У цьому секторі неможливо оминати увагою ще один експонат, це кирея (кін. XIX ст.) з темно-коричневого доморобного валяного сукна з капуцином, обшита синім сатином. Розмір 180 x 257 x 208 см. Стан її збереженості можна охарактеризувати так: потерта, випадки тканини, сатин вигорів. Кирея належала Попку Степану (1942 р. н.), а дісталася вона йому від прадіда Миколи Семеновича Попка, який у ній чумакував. Цікавим фактом є те, що кирею було знайдено на нині неіснуючому х. Бурти Батуринського р-ну. Варто зазначити, що цей хутір знаходився поблизу сучасного х. Бондарі Матіївської сільської ради.

Також у батуринської місцевої жительки Неволько Соні Дмитрівни Іваном Макаравичем було придбано корсетку за 5 крб і юпку за 3 крб⁷. У помешканні по вул. Леніна, 57 у Марти Федорівни Кучми було придбано корсетку за 5 крб⁸. У Катерини Пилипівни Бузун-корсетку, а у її сестри – сорочку вишиту гладдю⁹. Уляна Іванівна Стокоз, яка мешкала по вул. Набережній, 64, мала дуже гарний стародавній барвистий килим. У цієї жінки було придбано І. М. Гончаром за 10 крб шматок іншого килима¹⁰. Місцева жителька Ганна Домашенко продала І. М. Гончару за 1 крб кувшин-глек червоного кольору роботи коропських

гончарів¹¹. У Агафії Севастьянівни Кузьменко були виявлені дукач та дві пари сережок, які належали її матері Мотроні Володимирівні Беженко 1868 р. н.¹². У літньої жінки на прізвище Клочок, що мешкала по вул. Шевченка, 8, він, ймовірно, і придбав ікону – образ Миколая на дошці (див. фото № 2). Нині експонат зберігається в НЦНК «Музей Івана Гончара» у секторі «Живопис» під інв. № 409.

Зацікавили Гончара батуринські іконописні роботи, які довелося бачити в місцевій церкві. Там краєзнавець і познайомився з священником Андрієм Леонідовичем Божком, котрий мешкав по провулку Петровського, 10. Саме цей священник і подарував Івану Макаровичу вищезгадану плахту-зірчатку.

Вийшовши з Воскресенської церкви, Іван Макарович познайомився з місцевими вчителями Іваном Трохимовичем Биченком¹³ та Валентиною Макарівною Приходько. Зі спогадів¹⁴ пані Валентини довідуємося, що Гончар записав з її слів кілька пісень, які колись наспівувала їй бабуся. Також Івана Макаровича зацікавили елементи старовинного одягу та інші предмети побуту, що переходили з покоління в покоління і зберігалися в помешканні родини Приходьків. Співрозмовники домовилися про зустріч, щоб оглянути предмети старовини та по можливості дещо з них придбати. Проте з якихось невідомих причин вона не відбулася¹⁵.

На батуринському базарі етнограф познайомився з Іллею Харитоновичем Довгалем, що мешкав поруч, у будинку 21, що по вул. Кооперативній. Він розповів, що його дружина має чудовий український костюм¹⁶, «до складу якого входять корсет, сорочка, спідниця та хвартух»¹⁷. На базарі Гончар дізнався також, що Верба Мотря (вул. Шевченка, 29) має плахту на скриню¹⁸, а у господині, що мешкала неподалік чайної за адресою вул. Радянська, 4, є плахта¹⁹. Громадянин Сербін, який на той час мешкав поблизу лікарні, розповів про те, що в його дружини Катерини Федорівни Кучми є плахта²⁰, в «Мишастій Проньки є всі елементи старовинного одягу»²¹. Також Іван Макарович дізнався, що в Батурині десь зберігається розмальована шафа²². Дочекавшись не відомо, чи були придбані етнографом ці предмети старовини, але запису про них в подорожньому щоденнику не виявлено.

Очевидно, що поїздка на Батуринщину для Івана Гончара виявилася плідною, адже тут митець віднайшов чимало експонатів. Мабуть, деякі з них були куплені, інші – подаровані місцевими жителями. Проте, варто зазначити, що перебування І. М. Гончара в Батурині та його околицях ще недостатньо вивчене, адже, за свідченнями місцевих жителів, які особисто зустрічалися з етнографом, він займався збиранням не лише предметів побуту та одягу, а ще й цікавився фольклором та усною народною творчістю, замальовував та фотографував побачене. Саме ця сторінка батуринських досліджень залишається білою плямою у вивченні творчості І. Гончара.

1. В Батурині. Гончар Іван Макарович. «Як це почалося». Спогади // НЦНК «Музей Івана Гончара», КН-12856.

2. Там само.

3. Матушак І. Невгамовний екскурсивод народного музею / Матушак І. // Слово Гетьманської столиці. – 2008. – № 3 (10). – С. 7.

4. Дорожні нотатки Івана Гончара. Чернігівщина: Седнів – Макишин – Клочків – Батурин. // НЦНК «Музей Івана Гончара», КН-12907. – С. 20.

5. Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара / Упоряд. Н. Поклад; Кер. проекту та авт. передм. В. Яременко. – К.: МАУП, 2007. – С. 287.

6. Дорожні нотатки Івана Гончара. Чернігівщина: Седнів – Макишин – Клочків – Батурин. // НЦНК «Музей Івана Гончара», КН-12907. – С. 23.

7. Там само. – С. 26.

8. Там само. – С. 27.

9. Там само. – С. 22.

10. Там само. – С. 22-23.

11. Там само. – С. 26.

12. Там само. – С. 22.

13. Там само. – С. 26.
14. НІКЗ «Гетьманська столиця». – Ф. 14. – Спр. 276. – Арк 1. Спогади Приходько Валентини Макарівни про зустріч та знайомство з І. М. Гончаром.
15. Там само.
16. Дорожні нотатки Івана Гончара. Чернігівщина: Седнів – Макишин – Клочків – Батурин. // НЦНК «Музей Івана Гончара», КН-12907. – С. 26.
17. Там само. – С. 27.
18. Там само. – С. 28.
19. Там само. – С. 27.
20. Там само. – С. 27.
21. Там само. – С. 26.
22. Там само. – С. 26.

Марина Герасько

Батуринское путешествие И.М. Гончара

В статье рассматривается информация о путешествии известного этнографа И.М. Гончара в Батурин. Сделано описание некоторых предметов быта, обнаруженных у местных жителей. Исследовано воспоминания Гончара, записанные в его путевом дневнике.

Ключевые слова: Батурин, И.М. Гончар, М.И. Шкляр, старина, этнология, экспонаты.

Maryna Gerasko

Baturyn trip of I.M. Gonchar

The article reveals the information about the trip to Baturyn of the famous ethnographer I.M. Gonchar. Some of the household items, discovered by the collector from local residents, are described. The memories of Gonchar, recorded in his travel diary, are studied.

Keywords: Baturyn, I.M. Gonchar, M. I.Shklyar, antiquities, ethnology, exhibites

